

KIRGIZ KÜLTÜRÜNDE KUT KAVRAMININ ÖZELLİKLERİ

Caşteğın TURGUNBAYER*

Öz

Türkçenin en eski dönemlerinden itibaren günümüze kadar bütün tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinde varlığını sürdüren kut sözcüğünün, etimolojik sözlüklere dayanarak yapılan araştırmamıza göre dönem ve lehçeye bağlı olarak değişiklik gösteren pek çok anlamın olduğu ortaya çıkmıştır. Bu anlamları da dikkate alarak Kırgız kültürü bağlamında ele alınan kut kavramının soyut - somut, dış - iç dünya gibi pek çok anlamsal düzleme sahip olduğunu kanıtlarla tespit ettik. Soyut düzlemin tanrı, ikbal, talih gibi insanların dış dünya algısını ve ruh, can, gönül, hayat enerjisi gibi kendi iç dünya algısını ilgilendiren kavramlardan; somut boyutunun ise tılsım, putçuk gibi dokunabilen nesnelere olduğu tespit edildi. Kırgızcadaki kut sözcüğünün, insanın Tanrı'dan geldiği düşündüğü ikbal, uğur, baht, irade, saadet gibi soyut düzleminin, Eski Türk inancının izlerini taşıyor olmasına rağmen somut düzleminin bir ifadesi olan tılsımın, nazardan koruma aracı olarak günümüzde artık kullanımdan kalktığını söylemek doğru olacaktır. Geçen yüzyılın altmışlı yıllara kadar Kırgızların arasında var olan ancak bugün sadece Sibiryalı halklarında örnekleri bulunan tılsımın mavi veya kırmızı renkteki bezlerden yapılmış olması eski Türk inancındaki Yağız Yer ve Mavi Gökyüzü'nün simgelediği anlaşılmaktadır. Diğer Türk halklarında olduğu gibi Kırgızcada da olumlu anlamı ifade ettiğinden dolayı kut sözcüğünün hem kız hem erkek isimleri oluşturmak için kullanıldığı görülür.

Geliş Tarihi: 19.09.2018

Kabul Tarihi: 21.11.2018

Makalenin Künyesi:

Turgunbayer, C. (2019). "Kırgız Kültüründe Kut Kavramının Özellikleri". *Türk Dünyası*, 47, 245-258.

DOI Numarası/DOI Number: 10.24155/tdk.2019.105

* Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümü, jashtegin@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5123-1242

Anahtar sözcükler: Kırgız Türkçesi, Orhun Türkçesi, Eski Uygur Türkçesi, kültür, kut, ktw.

Features of the Concept of “Kut” in Kirghiz Culture

Abstract

According to the research carried out on the basis of the etymological dictionaries, the word Kut, which has existed in all historical and modern Turkic dialects since the oldest periods of Turkish, has a lot of meaning that changes depending on the period and dialect. In the Kyrgyz culture, we found that the concept of kut ‘happiness’ consists of aspects of the abstract-concrete, external and internal world. The abstract plane consists of such concepts as “god” and “luck”, which are associated with the perception of people of the outside world and such as “soul”, “spirit”, “heart”, “life energy”, which are associated with the perception of their inner world. We found that a specific plane consists of tangible objects, such as “talisman”, “idol”. The word kut in the general Turkic language contains the traces of the ancient Türkic faith and carries in itself as an abstract plane expressing «luck», «will», «happiness», which people believe they receive from God, and the expression of a concrete plan, as a guardian, which in reality, is no longer used in everyday life as an instrument of protection against the evil eye because of the influence of Islamic beliefs. It became clear that the amulet, which until recently existed among the Kyrgyz but whose specimens are found today only among the Siberian people, and made of blue or red cloth, symbolizes the Yağız Yer and Kök Teñri existing in the old Turkic beliefs. As in other Turkic people, it can be seen that the word kut is used both in the names of boys and girls, because it expresses a positive meaning in the language.

Keywords: Kirghiz language, Orkhon Turkish, Old Uighur Language, culture, Turkic ‘kut’, ‘ktw’

Giriş

Bugünkü Kırgız Türkçesinde hem yalın hâliyle hem de *kutman*, *kutuu*, *kuttukta-*, *kutmaarek* gibi türemiş sözcüklerin kökünü oluşturabilen *kut* sözcüğü Eski Türkçeden beri hemen hemen bütün tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinin söz hazinesinde az çok farklı söyleyiş ve anlam özellikleriyle de olsa yer alan bir sözcüktür. Daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle bu sözcüğün tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki anlamlarına değinmek gerekmektedir. Gülensoy’a göre (2011: 581-582) *uğur*, *baht*, *talih*, *mutluluk* anlamına gelen *kut* sözcüğü, *akıtmak*, *akmak*, *çıkılmak*, *yayılmak* anlamını ifade ettiği varsayılan **ku-* fiil kökünün üzerine *-t* fiilden isim yapım ekinin getirilmesiyle türetilmiştir. Aynı sözcük Nişanyan’a göre (Gülensoy, 2011: 582) *rahmet*, *bereket*, *baht*, *talih* anlamlarına gelmektedir. Levitska-

ya, diğer Rus Türkologlarıyla birlikte hazırladığı *Türk Dillerinin Etimolojik Sözlüğü*'nde *kut* sözcüğünün anlamlarını şu şekilde sıralıyor:

1. (İnsanın, hayvanın, bitkinin) hayat enerjisi (Kırgız, Karakalpak, Altay, Yakut Türkçeleri ve Eski Türkçede)
2. Hayat (Yakutçada)
3. Embriyo (Altaycada)
4. Ruh, can, gönül (Kırgız, Karakalpak, Nogay, Tatar, Başkurt, Hakas, Tuva, Saka, Çuvaş lehçeleri ve Eski Türkçede)
5. Çadır evinin üst deliğinden ocağın içine düşen ve onu alabilen kimseye uğur, talih getiren jelatinimsi maddeden bir parça (Kırgızcada)
6. İnsan ve hayvanları kötülüklerden koruyan tılsım (Kırgızca ve Karakalpakçada)
7. Saadet (Eski Türkçede)
8. İnsanın olağan ruhsal ve bedensel durumu, iç huzur (Kazan Tatarcasında)
9. Haysiyet, azamet (Eski Türkçe ve Horasan Türkçesinde)
10. Düşünlerde evin girişine bağlanan mutluluk ve esenliğin simgesi olan kırmızı kurdele (Başkurtçada)
11. Baht, talih, mutluluk (Altayca, Hakasça, Tuvaca, Sakaca dışında bütün lehçelerde)
12. Bereket, bolluk (Tatarca, Özbekçe ve Eski Türkçede)
13. Uğur, başarı (Kırgızcada)
14. Yarar, fayda (Çuvaşçada)
15. Hayra alamet (Türkiye Türkçesinde)
16. Evin sıcaklığı, rahatlığı, konforu (Tatarca, Başkurtça ve Çuvaşçada)
17. Titizlik, temizlik, güzellik (Çuvaşçada)
18. Süs (Karakalpakçada)

Levitskaya, belirtilen anlamlara ek olarak *kut* sözcüğünün Kırgızcadaki *kutum uçtu* “çok korktum” ve Tatarcadaki *kut çık-* veya *kutın al-* gibi deyim örneklerinde olduğu gibi korku bildirmek için kullanıldığını, bunun sebebinin eski dönemlerde insanın ayrılmaz parçası, onun hayat kaynağı olan ‘*kut*’ un kötü ruhlar tarafından çalınabileceği fikrinin gelişmiş olduğunu söyler (2000:176).

Kut sözcüğünün hemen hemen bütün anlamlarının ayrıntılı olarak verildiği bu çalışmada Tanrı tarafından bir ilahî lütuf olarak bağışlanan “siyasi hâkimiyet kudreti” anlamına ise (Karakaş, 2018:31-34) nedense hiç değinilmemiştir. Bu sözcüğün, idare etme yetki ve şansı anlamını içeriyor olması nedeniyle hükümdarların isimlerinde *kutlug* “kutlu” unvanı çok

sıkça kullanılmaktadır: *İlteriş Kutluğ Kağan, Kutluğ-Temir, Kutan* (Kıpçak Hanı *Kotan*), *Kuttuk-Seyit, Kutum-Nazar, Kutpan, Kuttu-Bek, Kutluğ Boyla Tarhan, Kutluğ Bek, Kutluğ Buka, Kutluğ Tona* (*Eski Türkçe Sözlüğü*, 1969: 473). Örneğin Göktürkler'in son kağanlarından olan *Bilge Kutluğ Kağan*'ın (734-741) unvanını “bilgili, Tanrı tarafından devlet idare etme şansı ve yetkisiyle donanmış kağan” (Tanyu'dan aktaran Bogembayev vd., 2014:73) şeklinde anlamamız gerekmektedir. İleriki dönemlerde Türklerin İslamiyet ile tanışmasıyla birlikte Yusuf Has Hacıp Balasaguni'nin *Kutadgu Bilig* adlı siyasetnamesindeki betimlenen *kut* kavramından da anlaşılacağı gibi fanilerin dünyasıyla ilgili mevcut anlamalara ek olarak *ahiret* gibi İslami inancını kapsayan anlamlar da dâhil edilmiştir (Dilaçar, 2016: 71). Ancak yukarıda anlatılanların arasında yer almayan bir hususun varlığı dikkati çekmektedir, o da şu ki *kut* sözcüğün, *kıw* “mutluluk, baht” (*Eski Türkçe Sözlük*, 1969: 449) aynı anlamı taşıyan bir başka sözcükle birlikte sıkça zikredilmiş olmasıdır: *kut kıwıg berse idim kulınga künde işi yükseben yokar agar* “Tanrım bir kuluna **devleti, saadeti** verirse, her gün onun işi yükselir” (*Eski Türkçe Sözlük*, 1969: 472); *kutluğ-kıwlıg* “**mutluluğa, saadete** ulaşmış, Tanrı tarafından kutsanmış” (*Eski Türkçe Sözlüğü*, 1969: 473; *kutadmak kıwadmak* “mutlu olmak” (*Eski Türkçe Sözlük*, 1969: 172). *Orhun Yazıtları*'nda rastlanmayan *kıw* sözcüğün Eski Uygur Türkçesi döneminden itibaren *kut* sözcüğüyle birlikte (İsi, 2018: 33) sıkça kullanıldığı görülmektedir: BT V *tört yrug 'ilig tngirilärdin yärkii alqış qut qıv* (2018: 36).

Kut-kıw şeklindeki ikili kullanımın sebebini eski Türklerin inanç ve düşünce sistemindeki dualizme bağlamak daha doğru olur. Eski Türk metinlerinde hem karşıt hem eşit konumda bulunan *kök teñir-yağız yer, kañ-öğ, kut-kıw, teñri-umay* gibi ikilinin birliği anlamındaki dualizm örneklerine sıkça rastlamak mümkündür.

Örneğin: (D10) *Üze Teñri asra yer yarlıkaduk üçün ...* “Yukarıda **gök**, aşağıda da **yer** lütfettiği için” (Tekin, 1998: 61); (D1) *Üze kök teñri asra yağız yer kılındukda ekin ara kişi oğlu kılınmış...* “Üstte **mavi gökyüzü**, altta da **yağız yer** yaratıldığında, ikisinin arasında insan oğulları yaratılmış...” (Tekin, 1998: 38); (D11) *Türk budun yok bolmazun tiyin budun bolçun tiyin kañım İltiriş Kağanıñ ögüm İlbilge Katunuğ teñri töpüsünde tutup yügeri kötürmiş erinç* “Türk halkı yok olmasın diye, halk olsun diye **babam** İltiriş Hakanı ve **annem** İlbilge Hatunu göğün tepesinden tutup daha yükseğe kaldırmışlar muhakkak” (Tekin, 1998: 40). *Üze Teñri asra yer yarlıkaduk üçün ...* “Yukarıda **gökyüzü**, aşağıda da **yer** lütfettiği için” örneğinde gördüğümüz **gökyüzü** ve **yer** dualizmine bakarak Eski Türklerde Mavi Gökyüzü kadar Yağız Yerin de güçlü varlığından ve öneminden

bahsedebiliriz. Kimi örneklerde *yağız yer* sözcüğü yerine onun eş değeri *umay* sözcüğünün geçtiği görülür: 3 (38) ...**Teñri, Umay**, *ıduk yir sub basa birti erinç* “Hiç şüphe yok ki, **Tanrı, Umay**, kutsal yer ve su onları bastı” (Ercilasun, 2016: 616-617). Ercilasun *Umay* sözcüğünü “çocukları ve Türkleri koruduğuna inanılan kutsal ruh veya Tanrıça” şeklinde açıklamaktadır (2016: 723). Findley’e göre (2008: 58) “...kağan, Türk panteonunun en yüce tanrısı Tengri’nin, hatun da doğurganlık tanrıçası Umay’ın suretiydi”. Eski Türkçede hem dünya hem toprak anlamına gelen *yer* sözcüğünün, Türk-Moğol ve Sümer mitolojisinde gökyüzünün aksine dışıl gücü, doğurganlığı simgelediği göz önüne alındığında (Karakurt, 2013: 79) yukarıdan gökyüzünden gelen *kut*’un iktidar ve devleti, aşağıdan, topraktan gelen *kıw*’ın ise doğurganlığın getirdiği bereketi temsil ettiğini söylemek mümkündür. Sonraki devirlerde *Yağız Yer*’in taşıdığı doğurganlık ve bereket başka deyişle sahip olduğu *kıw* gücü gibi anlamlarını *Umay* karakterinin üstlenmiş olduğu görülür. Günümüz Kırgızcada *Umay* karakteri hem Farsça mitolojisinden gelen (Batislam, 2002: 187) *Hüma* gibi uçabilen devlet kuşu hem de aynı zamanda bebekleri koruyan bir varlıktır.

Kırgız Kültüründe Kut Kavramı ve Özellikleri

Kut kavramının, tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki anlamlarını genel maddeler halinde verdikten sonra Kırgızcadaki anlamları açıklamak doğru olacaktır. Kırgızca sözlüklerde tespit edilen anlamlar birkaç grup içinde toplanabilir:

1. Eski Türk inancı düzleminde insanın bedeni dışında ve iradesi üstünde bulunan *kök teñri* ve *yağız yer* gibi güçlerin, insana bahsettiği *yönetme yetkisi*, *uğur*, *bereket*, *talih* anlamlarıyla *kut* kavramı:

1.1 Kırgız mitolojisine göre çadırın üst havalandırma deliği içinden geçerek ocağın içine düşen, onu oradan alabilene mutluluk, uğur getiren, koyu kırmızı renkte jelatinimsi maddeden oluşan bir parça (onu sadece iyi, temiz insanlar alabilir, şerin elinde dışkı parçasına dönüşür): *çiñ kasiyet kut tüşüp, çıktıñ okşoyt columan* “gerçek **kut** ocağıma düştüğü için karşılama sen çıktın (Yudahin, 1985a:452); *Kee bir kuday süygön üydün töböşönön kut tüşöt* “Allah’ın sevdiği bazı çadır evlere üst havalandırma deliğinden geçerek **kut** düşer” (*Kırgız Dilinin Açıklamalı Sözlüğü*, 1969: 365)

Bu sözcük, yoksunluk bildiren +suz ekinin getirilmesi ile uğursuz anlamında kullanılır: *kuttuu konok kelse, koy egiz tabat, kutsuz konok kelse, koygo karışkır çabat* “uğurlu misafir geldiğinde koyunlar ikiz yavrular, uğursuz misafir geldiğinde koyunlara kurt saldırır” (Yudahin, 1985a: 453).

Bu inancın izlerini taşıyan deyimlere birkaç örnek vermek gerekirse: *kutu kaçıp kaldı* “**talih** ondan yüzünü çevirdi, ağırlığını ve saygınlığını

kaybetti”; *kutu ketti* “**maddi veya sosyal statü** açısından zayıfladı”; *eldin kutu koldop, biyik darajaga cettiñ* “halkın **iradesi** sayesinde yüksek bir pozisyona ulaştın” (Yudahin, 1985a: 452);

Bu kavrama Kırgız atasözlerinde de sıkça rastlanır: *Başına kuş kongon kişi kalkına kut alıp kelet* “Başına talih kuşu konan kişi halkına **saadet** getirir” (Orozobayev, 2014: 216).

1.2 Eski Türk inancı düzleminde *Kök Teñri* ve *Yagız Yer* tarafından insan ve hayvanlara, uğursuzluklara karşı korunma sağlayacağı düşünülen kadın figürü şeklindeki bir tılsım olarak *kut*:

1.2.1 Üzerine yedi tane sedef düğme dikilen ve içinde kurşun parçası olan bez torbası veya kırmızı / mavi renkli bez giydirilen (1. fotoğraf), kurşun veya kalaydan yapılan (2. fotoğraf) insan figürü şeklindeki *kut* (Yudahin, 1985a: 452);

1. Fotoğraf: Eski Kırgızların, Sibirya’daki devamı olan Hakasların kullandığı tılsımın kenarlarının *kök* yani (Bitikçi, 2017) mavi yeşil arası bir renkte olması eski *Kök Teñri* inancının izlerine açık bir işaretir.

2. Fotoğraf: 9.-10. asır Kırgızlara ait olduğu düşünülen bu *kut* 'un (Bitikçi, 2017) kadın göğüslerine ve kabarık karna sahip olması, dişil gücü ve bereketi temsil eden *yağız yeri*, *kıw*' ı veya Umay varlığını sembolize ettiğine bir işarettir.

1. Motif Örneği: Kırgız halı ve kilimlerinde kullanılan Umay motifinin aslında 1. ve 2. fotoğraflarda yer alan *kut* tılsımının simgeleştirilmiş hâlidir (Nayzabekova, 2016: 82).

2. Motif Örneği: Kırgız halı ve kilimlerde kullanılan diğer Umay motifi (Nayzabekova, 2016: 119)

1. Umay motifli halı örneği (Nayzabekova, 2016: 115)

Kut tılsımının yapımında kullanılacak bezlerin kırmızı ve mavi renkte seçilmesi, bizi eski Türklerin, *Orhun Yazıtları*'nda gördüğümüz *Yağız Yer* ve *Kök Teñri* inancına götürmektedir. *Yağız* renginin toprak rengi, *kök*'ün yeşil ve mavi rengi ifade ettiğini göz önüne alındığında bu renklerin *Yağız Yeri* ve *Kök Teñri*'yi sembolize etmek için seçildiğini; tılsımın üzerine diki- len parlak sedef düğmelerinin, bakan insanların özellikle dikkatlerini üzere- ne çekerken, bir nevi nazar boncuğu işlevini üstlenmiş olduğunu görürüz.

Bilindiği üzere Orta Doğu coğrafyasında nazardan korunma amacıyla Antik Mısır mitolojisinde gök tanrısı *Horus'un Gözü* ya da *Ay Gözü* simgeleyen parlak mavi nazar boncuklarının Antik Mısır'dan itibaren Fenike-

liler, Asurlular, Yunanlar, Romalılar ve Osmanlılar tarafından kullanıldığı biliniyor (Hargitai, 2018). Geçmişini antik Mısır'a dayanan bu mavi nazar boncuğu, kendi rengiyle *Kök Teñri*'nin mavi rengini hatırlattığı için olsa gerek günümüz Anadolu Türk kültüründe de büyük bir yer edinmiş, hayatın her alanında benimsenerek yaygın bir şekilde kullanılabilir hale gelmiştir. Anadolu Türklerinden farklı olarak Kırgızlarda *köz monçok* (Yudahin, 1985b: 33) adıyla bilinen nazar boncuklarının kullanım alanı sadece küçük çocuklarla sınırlıdır.

1.2.2 Kırgızistan Cergetal ilçesinde saça takılan sivri ve yuvarlak gümüş süs eşyasıdır (Orozobayev, 2014: 216). Bu sözcüğünün tılsım ifade ettiğini dikkate alırsak bu süsün başta korunma amacıyla kullanıldığı zamanla esas amacı unutulup sadece süse dönüştüğü düşünülebilir.

1.3 Halk destanlarında geçen, ancak günümüzde kullanılmayan, Kalmuklar'ın Budizm dininin gereği kullandığı putçuk, küçük bir put anlamındaki *kut*: ***Kutun salıp koynuna, multığın salıp moynuna. "Putçuğunu koynuna koyarak, silahını boynuna asarak"*** (Yudahin, 1985a: 452). Büyük olasılıkla tılsım, Budizm dinine mensup Kalmukların üzerinde taşıdıkları Buda figürlerine olan benzerliğinden olsa gerek bu anlamı kazanmıştır.

2. İnsanın kendi iç dünyasında cereyan eden duygu durumlarını açıklayan yaşam gücü, ruh, can, gönül olarak *kut* sözcüğü: *485 Balaluu üy, külkünün kutu, Balasız üy, kubanıçtın cutu. "Çocuklu ev, gülmenin ruhu, çocuksuz ev, kıvancın kılığı"* (Çelik Şavk, 2002: 51); *Atın atasa, kutu süyünöt "Adını anınca gönlü hoş olur"* (Yudahin, 1985a: 452); *Ayal üydün kutu "Hanım evin yaşam gücüdür"* (Orozobayev, 2014: 216).

2. fotoğrafta görüldüğü gibi tılsımın kanatlara sahip olması ve *kutu uç-* "çok kork-"; *kutun uçur - "gözünü korkutmak"* deyimlerinde (Osmonova vd., 2006: 331) *uçmak* fiiliyle birlikte yer alması *kut*'un kuş misali uçabilme vasfına sahip olduğunu gösterir.

3. Eski inanç sisteminden gelen, ancak günümüzde dilek, temenni, tebrik, atasözlerinde mutluluk, uğur, talih, hayır anlamında kullanılan *kut* kavramı: *konok - kut "misafir - uğur"*; *konok bir konso - kut, eki konso - cut "misafir (senin) evinde bir kez gecelerse, mutluluk getirir, iki kez gecelerse, başına bela olur"*; *kelişiñ kut bolsun! "Hoşgeldin!"*; *kadamıñız kut bolsun! "Gelişiniz uğur getirsin!"*; *Saparıñar kut bolsun! "Uğurlar olsun, mutlu yolculuklar!"*; *Coluguşkanıñ kut bolup, coluñar carık bolsun! "Yolda karşılaşacağınız baht, yolunuz açık olsun"*; *konuş kut bolsun! "yeni konutunuz hayırlı uğurlu olsun!"* *aytkandarıñ kut bolsun! "dileklerin gerçekleşsin, hayır getirsin!"*; *sizge kut bolsun! "size hayrı dokunsun!"*; *Akkula sizge kut bolsun! "Akkula atının hayrını gör"!* (at artık sana aittir); *Sarala maga kut bolsun!* "Sarala atının hayrını göreyim" (izin ver artık benim olsun);

kut kütkün kün “mutlu gün”; *kuday kut kılsın!* Allah mutluluğu daim etsin! Allah yardımcınız olsun!”; *taksır kanım amanbı? altın tağıñız kut bolsun!* “efendim nasılsınız? altın tahtınız hayırlı uğurlu olsun!”; *corugan tüşüm kut bolsun!* “olumlu yorumladığım rüyanız hayırlı olsun!”; *kut ursun!* “lanet olsun!” (Yudahin, 1985a: 452); bazen *kut* sözcüğü Arapça eş değeri olan *maarek* “mübarek” sözcüğüyle birlikte *kutmaarek* “kutlu, mübarek” şeklinde birleşik isim olarak kullanılmaktadır (Yudahin, 1985a: 453).

3.1 Olumlu anlam ifade etmesi sebebiyle halk tarafından sıkça hem kız hem erkek isimlerde yer almaktadır. Örneğin, kız isimleri: *Kutbübü, Kutbiya, Kutkelsin, Kutmanay, Kutmanbübü, Kuttubübü, Kuttuukız*; erkek ismi: *Kutman* (Caparov, 2004: 221).

3.2 Aynı sözcüğün kargış amaçlı kullanıldığına dair birkaç örneğe rastlanmıştır: *Kutuñ kaçıp kuduguñ solsun.* “Talih kuşun elinden kaçıp kuyunun suyu tükensin”; *Kut ursun!* Ruh çarpsın” (Orozobayev, 2014: 216).

Sonuç

Bu çalışmamızda Orhun ve Uygur dönemleri olmak üzere Eski Türkçenin en eski dönemlerinden günümüze kadar Kırgızcanın da dâhil olduğu pek çok çağdaş Türk lehçesinde *kut* biçiminde kullanılan gelen sözcüğün geniş anlamsal özelliklerini sıraladıktan sonra Kırgız Türkçesinin söz varlığı üzerinden Kırgız kültüründe *kut* kavramının, hem soyut ve somut düzleminin hem de eski Türk inancının izlerini taşıyan, insanın dış ve iç dünyasını kapsayan anlam özelliklerinin ne olduğu tespit edilmeye çalışıldı. Soyut düzleminin *tanrı, ikbal, talih* gibi insanların dış dünyasını ve *ruh, can, gönül, hayat enerjisi* gibi iç dünya algılamasını ilgilendiren kavramlardan oluştuğu; somut düzlemin ise *tılsım, putçuk* gibi dokunabilen nesnelere oluştuğu tespit edilmiştir. Günümüz Kırgız kültüründe Tanrı'nın insana bahsettiği *ikbal, uğur, baht, irade, saadet* gibi daha çok soyut düzlemlerde kullanılan *kut* kavramının somut boyutunun bir ifadesi olan tılsımın, nazardan koruma aracı olarak artık kullanımdan tamamen kalktığı görülmektedir. Çok yakın zamana kadar Kırgızların arasında mevcut olan ancak günümüzde sadece Sibiryalı halkları arasında görülen yeşilimsi mavi veya toprak rengi bezlerden yapılmış tılsımın, eski Türk inancında tanrısal güce sahip olduğu düşünülen *Yağız Yer* ve *Mavi Gökyüzü*'nü simgelediği anlaşılmaktadır. Kutsi değerler arasında yer almasından dolayı *kut* sözcüğünün, diğer Türk halklarında olduğu gibi Kırgız Türklerinde de gerek tebrik, kutlama ve beddua ifadelerinde gerekse insan isimlerinde sıkça kullanıldığı görülür.

Kaynakça

- Abduldayev, E. ve diğerleri (1965). *Kırgız Dilinin Açıklamalı Sözlüğü (Kırgız Tilinin Tüshündürmө Sөzdüğü)*. Frunze: Mektep.
- Batıslam, H. Dilek (2002). “Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: HÜMÂ, ANKA VE SİMURG”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 185-208.
- Bitikçi, Eleri (2017). “40 Elementov Kırgızskoy Kulturu”. *Kod Kırgızov*, Akipress elektronik gazetesi: http://kgcode.akipress.org/unews/un_post:9112 erişim tarihi: 08.03.2018
- Bogenbayev, N; Calmırza, A. (2014). “Eski Türk Dünya Görüşündeki “Kut” ve “Karga” kavramları”. *Milli Folklor Dergisi*, 26, 103.
- Caparov, Ş. (2004). *Adam Attarı -El Baylıgı*. Bişkek.
- Çelik Şavk, Ü. (2002). *Kırgız Atasözleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2016). *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözlüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. C 1, Ankara: TDK Yayınları.
- Findley, C. V. (2008). *Dünya Tarihinde Türkler*. İstanbul: Kitapyayinevi.
- Hargitai, Q. (2018). “Nazarlığın Tarihsel Kökeni Nereye Dayanıyor?”. *BBC Culture*: www.bbc.com/turkce/vert-cul-43116420 erişim tarihi:08.03.2018.
- İsi, H. (2018). Eski Uygur Türkçesinde “Kut Kıv” İkilmesinde Geçen “Kıv” Sözcüğünün Tarihi Metinlerinden Türkiye Türkçesine Serüveni”. *Dede Korkut Dergisi*, 15, C 7, 32-53.
- Karakaş, S. (2018). “Kut-Tanrı İlişkisi Bağlamında Türklerde Yönetim Erkinin İlahî Temelleri”. *KUT* (Editör: Yaşar Kalafat), Ankara: Berikan Yayınları.
- Levitskya, L. S. ve diğerleri (2000). *Türk Dillerinin Etimolojik Sözlüğü* (Etimolojiçeskiy slovar tyurkskix yazıkov). Moskva: Nauka Yayınları.
- Nadelyaev, V. M. ve diğerleri (1969). *Eski Türkçe Sözlük* (Drevnetyurkskiy Slovar’). Leningrad: Nauka Yayınları.
- Nayzabekova, A. (2016). *Kırgız Uluttuk Oymo*. Bişkek: Arip-Press Basımevi.
- Orozbayev, M. (2014). *Kırgızcadaki İslam Öncesi Geleneksel İnanç ve İnanışlarla İlgili Söz Varlığı*, Ankara: TDK Yayınları.
- Osmonova, C. ve diğerleri (2001). *Kırgız Tilinin Frazеologiyalıк Sөzdüğü*. Bişkek, Manas Üniversitesi.
- Tekin, T. (1998) *Orhun Yazıtları*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Yudahin, K. (1985a). *Kırgızca-Rusça Sözlüğü*. C 1, Frunze: Kırgız Ansiklopedisi Yayınları.
- Yudahin, K. (1985b). *Kırgızca-Rusça Sözlüğü*. C 2, Frunze: Kırgız Ansiklopedisi Yayınları.

Extended Summary

In modern Kyrgyz language, the word “kut” can form the root of derived words, such as “kutman, kuttuu, kuttukta-, kutmaarek”.

This word has been included in the dictionary of almost all historical and modern Turkic languages since ancient Turkish.

Levitsky in the Etymological Dictionary of Turkic languages describes the meaning of the word “kut” as life, spirit, talisman, goodness etc.

In addition to the meanings mentioned, the word “kut” is used to express fear. The reason for this is that in ancient times it was believed that “kut” is an integral part of a humans, their vital energy that evil spirits can steal.

Since the word “kut” contains the meaning of possession of the right to be sovereign, it is often used in the names of rulers: Ilteriş Kutluğ Kağan, Kutluğ-Temir...

In later periods with the advent of Islam, the concept of the word “kut” included concepts that included the Islamic faith in afterlife.

However, it should be noted that the word “kut” is often mentioned along with another word that has the same meaning, with the word “kıw”.

It is noticed that the word “kıw”, which is not found in the Orkhon inscriptions, is often used with the word “kut” from the ancient Uighur period.

In ancient Turkish texts, examples of dualism can be seen, such as kañ-öğ, kut-kıw, teñri-umay, where the words are both opposite and equal in position.

Ercilasun describes the word Umai as “holy spirit” or “goddess”, which is believed to protect children and Turks. According to Findley, Kagan was the incarnation of the god Tanrı, the supreme god of the Turkish pantheon, and his wife Hatun was the embodiment of the goddess of fertility, Umai. Taking into account these meanings, the word “kut” means power and state, and “kıw” means well-being and abundance as a result of the fertility of the land.

In subsequent periods, “Umay” will take over the meaning of fertility and abundance, which formerly carried the word “Yağız Yer”.

Today, the “Umay” character in the Kyrgyz language is a bird of happiness and good luck, which can fly like “Hüma” from Persian mythology and also protects children.

The meanings of the word “kut”, defined in Kyrgyz dictionaries, can be segmented into several groups:

1. In the sense of the right to power and luck given by God:

1.1 According to Kyrgyz mythology, a piece of dark red gelatinous substance that falls into the hearth through the upper vent of the yurt, and which can bring happiness and goodness, to a person who can take it from there.

1.2 As a talisman in the form of a female figure, which is believed to protect people and animals against evil.

1.2.1 The talisman in the shape of a human figure made of lead or tin (2nd photo) or covered with pieces of red and blue fabric (photo 1) with pearl buttons in the amount of 7 pieces or as a tissue bag with a piece of lead inside.

The choice of fabrics for making an amulet is made in red and blue colors. These colors are chosen to symbolize “Yağız Yeri” and “Kök Teñri”. We see that the bright pearl buttons sewn to the talisman performed the function of beads from the evil eye, to distract people’s gaze.

1.2.2 This word, in the region of Gergetal in Kyrgyzstan, is known as a pointed and round silver ornament attached to the hair. Considering that this word expresses a talisman, and was originally used for protection purposes, one might think that over time the main purpose of use was forgotten and turned into just a word with the meaning of decoration.

1.3 In the national epics, the word “kut” is found in the meaning of the idols used by Kalmuks, practicing Buddhism.

2. This word describes the emotional states that occur in the actual inner world of a person such as vital energy, mental state, and spirit.

3. This word today is also used in the sense of happiness, good luck and well-being in the wishes, congratulations and proverbs.

3.1 Because of the positive meaning, it is often used in both male and female names.

3.2 The same word is rarely used in expressions of curses.

